

Kolozsi László

Nem bűnös

MAKSZIM GORKIJ: VASSZA ZSELEZNOVA;
BERTOLT BRECHT: A KIVÉTEL ÉS A SZABÁLY

A következők olvashatók egy gimnazistáknak kiadott Gorkij-válogatás utószavában a szerzőről: „az élet egyetemét járja, megismerkedik hazája minden rétegével, az elesettekkel, a gyorsan meggazdagodókkal (ekkor alakul ki az orosz kapitalizmus!), a fent levőkkel – és elsősorban a mélyben élők legkiválóbbjaival, a forradalmasodó proletariátus harcosaival”. A könyv, a *Malva* – nem nehéz kitalálni – a hetvenes évek elején jelent meg. Nincs még benne szó arról, hogy Gorkij betegség ürügyén miért is hagyja el hazáját, és miért tér vissza, s hogy miért lesz sok pályatársához hasonlóan valószínűleg tragikus vége. Nincs még benne az idézet a nagy orosz irodalomtörténésztől, Alekszandr Genisztől, mely szerint Szovjet-Oroszország az egyetlen hely a földön, ahol ellenség-

nek tekintették a költőket; nincs még benne, hogy a vizsgálatok alapján Makszim Gorkij is a szovjet rendszer áldozata volt.

Idézhetnék Bertolt Brecht-kötetektől is, melyekben természetesen nincs szó arról, hogyan élt, hol és kikkel, hány nővel, kiváltságosként, az idős Brecht.

Miután a kilencvenes években e nagy életművek, Gorkijé és Brechté kifordultak, és megmutatták valódi értékeiket, újra kellett tanulni a darabjaikat. És újra kell tanulni most, amikor világosan látszik, hogy Marx nem dobható a tűzre. És érdemes átgondolni: nem lát-ták-e helyesen a fordulat után balosnak beállított szer-

Söptei Andrea, Varga Mária, Mészáros Piroska és Básti Juli
a Vassza Zseleznovában

zők, hogy a pénz uralma megnyomorítja a lelket, s nem írható-e le az elcsépeltnék tűnő értéköbbllet-elmélettel, a marxi terminusokkal egy mai cég működése is. Zsótér Sándor jól látta: ha valamikor, akkor most érdemes újra elővenni a rendszerváltáskor annyira propagandaízűnek kikiáltott Gorkij- és Brecht-műveket.

Rendkívüli jelentőséggel bír – nem politikai jelentőséggel, mert a politika csak az igazgatóválasztások idején lát el (sajnos akkor ellát) a színházakig –, hogy e két pengeéles kapitalizmuskritika, Gorkij *Vassza Zseleznovája* és Brecht *A kivétel és a szabálya* éppen a Nemzeti Színházban látható. Nem lehet nem tudomásul venni, hogy ezek agitáló tandarabok, és a két szerző – leveleikből kiolvasható – nem elvárásoknak felelt meg: hittek abban, hogy a kapitalizmus eredeti, vagyis jellemző alakjai a főhősök Vassza Zseleznova és a kuliját gyakorlatilag halálba hajszoló kereskedő.

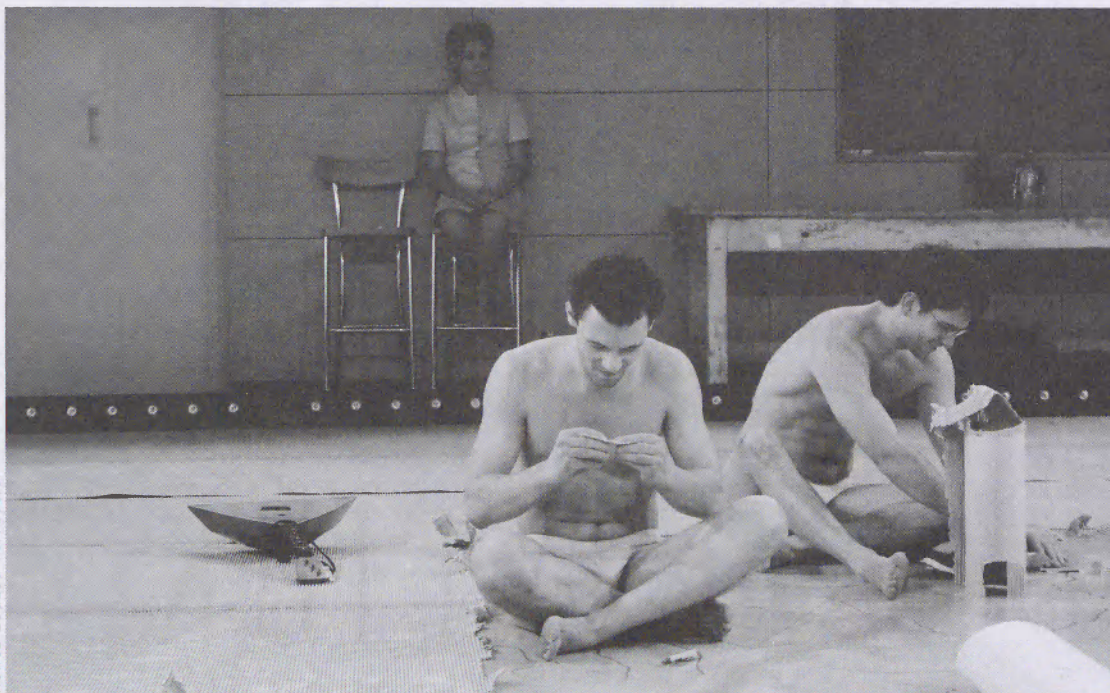
Vassza Zseleznova hajózási kisvállalkozó. Szorongatják a nagyobb szállítócégek, a kukacoskodó vámhivatalnokok és a belőle élő családtagok. Vassza Zseleznova az univerzuma középpontjában áll: mindenki körülötte forog, az ő súlyos egyénisége felé gravitál minden történetzál, ő határozza meg az egyes szereplők súlyát, mozgásterét. Ezért is bólinthatunk Zsótér Sándor elképzelésére: minden szereplő – a családtagok, a sürgő-forgó szolgák és az irodavezető – felcserélhető. Ennek ellenére végig követhető, ki kicsoda. És nemcsak azért, mert ott van a kék, majd sötétkék, majd fehér (dajka)köpenyükön a nevük kezdőbetűje, hanem azért is, mert erős vonásokkal felvázolt karakterek: Ljudmila, a kisebbik lány félkegyelmű, Vassza bátyja, Prohor gazember és csapodár. És így tovább.

Annyira mindenki Vassza Zseleznovától függ a környezetében, mintha a gyermeke lenne. Ezzel magyarázható, hogy a díszlet (Ambrus Mária terve) egy viktoriánus babaházat idéző, három részre tagolható házmakett, amely ha kell, hajóvá is változik. Vassza Zseleznova vagy a lócán ül, a ház előtt, vagy a hajó orrában. De a színpadon alig mozdul. Mozdulatlan mozgató. Ő határozza meg, ki mikor haljon meg (férje, amikor pedofil-ügyét nem lehet tovább leplezni), ki kié legyen (unokáját nem engedi vissza Svájcba). A tanulság mégsem csak annyi, hogy akié a pénz, azé a hatalom is: Vassza Zseleznovát a halála után kegyetlenül kifosztják, s akik utána jönnek, egy fikarcnyival sem jobbak nála.

A harmadik részben a díszlet szétnyílik, mintha a család esne részekre, és Vassza Zseleznova egyre távolabb kerül a középpontból. Többé nem mozdíthatatlan. Jön-megy, idegesen, mint egy tigris a ketrecben,

veszteget, intézkedik és elfárad. Egy lépésnyire tőle, egy pad alatt a *Patyomkin páncélos* megy. A film csúcspontja, az odesszai lépcső epizódja egybeesik a darab csúcspontjával, Vassza Zseleznova összeomlásával. Vassza Zseleznova az emberfeletti ember paródiája. A ház Oroszország térképén áll. A cselédlány, Liza ezen úsztat a darab elején papírhajókat.

Erre az Oroszországra épül fel a Brecht-darab díszlete is: hullámpapír hegyvonulatok közt, hullámpapír sivatagon át visz a jóra való, de korlátolt kuli és a kereskedő útja. A *Patyomkin páncélos* a háttérben, egy komód tetején folytatódik, erre kerül Rachel, a forradalmárnő kezéről a Lenin-báb is. A számos, kommunizmust idéző közhely egyértelművé teszi: nem egy valódi Oroszországot látunk, hanem azt a földet, ahol egy efféle tandrámá már komolyan nem adható elő. A szereplők azzal tartják a távolságot a darab monda-

Koncz Zsuzsa felvételei

Bánfalvi Eszter, László Attila és Mátyássy Bence
a Brecht-előadásban

nivalójától, hogy eltorzított hangon beszélnek: Mátyássy Bence kuliya úgy kántál, mintha a nálunk élő kínai kereskedőket parodizálná, a kereskedő szinte vinnyog. Miután a jóindulatú vezetőt elbocsátotta, menthetetlenül eltévednek a sivatagban. A kuli egy komikus jelenetben ismeri be: fogalma sincs, merre kell menni. A szereplőkön vagy csak egy alsónadrág van, vagy zöld mütösköpeny (jelmez: Benedek Mari). Amikor utat vágnak, a hullámpapírt tépve haladnak előre. Egy kietlen helyen a kuli utolsó korty vizét nyújtja, mire a kereskedő, aki támadásnak véli mozdulatát, lelövi.

A tandrámá második részében egy bíróság hoz döntést a kuli ügyében. A széttépett hullámpapírdarabok közül itt-ott kivillan a nagy orosz anyaföld képe. A – Gorkij művénel egyszerűbb és rövidebb – *A kivétel és a szabályt* 1936-ban, egy izraeli kibucban mutatták be. A Brecht-mű Kafkát és a Talmud történeteit egyaránt idézi. Ha a kuli valamit előrántott, érvel a főbíró, a kereskedő szerint csak azért ránthatta elő, mert meg

akarta ölni hajcsárát; az, hogy segíteni akart, a kereskedő fejében meg sem fordulhatott, hiszen ez ellenkező voltna eddigi élettapasztalatával és gondolkodásmódjával, a kereskedő ugyanis mindenképpen támaszkodott volna. Vagyis a kereskedő *nem bűnös*, cselekedete, ha abból indulunk ki, mit gondolt, logikus. Ami sem az elvárásokkal, sem a társadalmi rendszerrel, sem a körülményekkel nem indokolható, az a csoda. Olyan csoda, mint Kertész Imre *Kaddisának* az a részlete, amikor a hordágyon fekvő fiúnak ételt adó férfi nem tudja tettét indokolni. A gonoszság felfogható, az igazi jótett nem.

A *Vassza Zseleznova* Zsótér Sándor-féle verziójához, a szerepcserékhez jó színészek szükségeltetnek – de sajnos csak egy jó színészt láthatunk az Oroszország térképen: a szenttelen, egyre fáradtabbnak látszó, a családtagok balsorsát mélyen átélő és csak egyszer (de akkor elemi erővel) kirobbanó címszereplőt, Básti Julit. A többiek elég jó színészek vagy sokra hivatottak, kevésbé vagy egyáltalán nem tehetségesek. Varga Mária orgánuma jó, két szerepben is kiemelkedik a többiek közül, Bánfalvi Eszter Rachelként a legjobb, Mészáros Piroska minden szerepében kitűnő. A fiatal férfiak leginkább csak testgyakorlóként tűnnek fel: jól táncolnak, jól mozognak, húzódkodnak és lengenek, de szomorúan kell tudomásul vennünk, hogy sokszor egyszerűen nem érteni, mit mondanak.

A Brecht-drámában a torzított hang Mátyássy Bencének áll jobban. Kulija esetlen és megalázott figura. László Attila kereskedőként nem elég kemény.

Számtalan tanulsággal szolgál Zsótér Sándor két rendezése, de akárhogya is nézzük, e darabok a polgári társadalom halálát éneklik meg. Mindkettő szomorú dal. Brecht konklúzióját kifordítva, az lenne furcsa, ha hatni tudnának, és elérnék, hogy nemesítsenek és elgondolkottassanak. A várható reakció az elutasítás és a fanyalgás. Igen, a brechti logika szerint az lenne a helyes, ha e darabok megbuknának. De ez semmiképpen sem Zsótér Sándor hibája lenne. Azt viszont sajnos nem állíthatom, hogy nem a fiatal színészeké.

MAKSZIM GORKIJ: VASSZA ZSELEZNOVA;
BERTOLT BRECHT: A KIVÉTEL ÉS A SZABÁLY
(Nemzeti Színház)

Fordította, dramaturg: Ungár Júlia. **Díszlet:** Ambrus Mária. **Rendező:** Zsótér Sándor.

Szereplők: Básti Juli, Mátyássy Bence, Varga Mária, Stork Natasa, Orth Péter, Bánfalvi Eszter, Mészáros Piroska, Szabó Kimmel Tamás, Miklós Marcell, László Attila, Söptei Andrea.

FIÚK
Frenák Pál
táncfilmje

DUNASZÍNHÁZ A DUNA TELEVÍZIÓBAN
2009 JANUÁR 11. 21 ÓRA

DUNA